

L'ARQUEOLOGIA DEL SUMOI

Isidre Pastor i Batalla

Arquèoleg

RESUM

Els treballs de contextualització històrica de qualsevol varietat autòctona tradicional requereixen poder disposar de dades que permetin estudiar-ne l'evolució al llarg dels anys. Amb aquesta finalitat, es presenta un programa de recerca sobre el sumoi, que inclou una proposta d'actuació centrada en l'aplicació del mètode de registre arqueològic.

Els estudis sobre àmbits territorials concrets, a partir dels resultats obtinguts en les anàlisis bioarqueològiques de mostres obtingudes en contextos arqueològics, han de permetre aprofundir en el coneixement de l'abast i l'entitat del seu conreu, l'explotació i la producció. Aquests factors són determinants per recuperar i donar valor a aquesta varietat.

RESUMEN

Los trabajos de contextualización histórica de cualquier variedad autóctona tradicional requieren poder disponer de da-

tos que permitan estudiar su evolución a lo largo de los años. Con esta finalidad, se presenta un programa de investigación sobre el *sumoi*, que contempla una propuesta de actuación centrada en la aplicación del método de registro arqueológico.

Los estudios sobre ámbitos territoriales concretos, a partir de los resultados obtenidos en los análisis bioarqueológicos, de muestras obtenidas en contextos arqueológicos han de permitir poder profundizar en el conocimiento de la entidad y del alcance de su cultivo, su explotación y su producción. Estos factores son determinantes para la recuperación de esta variedad y su puesta en valor.

1. INTRODUCCIÓ

La recerca històrica en viticultura ha estat, ja des d'època clàssica, un punt d'interès de la historiografia mediterrània. En aquest sentit, es pot considerar que les línies de recerca han comprès bona part d'aquesta temàtica, tant des d'aspectes merament agraris, com serien el conreu i la producció, passant pels estudis sobre el comerç del vi o els aiguardents, fins a totes aquelles altres classes d'estudis més

Correspondència: ipastor@tinet.cat.

de tipus etnològic o artístic. En qualsevol cas, és pertinent constatar que la història de la cultura mediterrània ha estat, des de sempre, associada amb el coneixement, l'estudi i l'anàlisi de la vinya i el vi.

De la diversitat de disciplines que participen en la investigació històrica, cada una d'elles aporta dades que permeten aprofundir en el coneixement del futur de les societats objecte d'estudi. El saber històric s'ha de concebre de manera integral i s'ha d'abordar de manera interdisciplinària. Tan sols així és com s'avança en l'anàlisi del passat. D'entre aquestes, l'arqueologia, com a ciència centrada en la localització i l'anàlisi de les restes materials, possibilita la interrelació directa amb els elements propis de cada un dels períodes històrics objecte d'estudi.

El desenvolupament que ha experimentat l'arqueologia en el decurs de les darreres dècades no només ha comportat la consolidació de la pràctica i de l'exercici de l'activitat, fruit del mateix interès social, sinó que també ha fomentat la participació en estudis propis d'altres disciplines científiques. És a partir d'aquestes pràctiques que l'aplicació del mètode de registre arqueològic ha aportat dades susceptibles de ser extrapolades a una gran diversitat de línies d'investigació. En són exemple les nombroses propostes de treball que es fan en relació amb l'estudi dels sòls a partir d'anàlisis interdisciplinàries entre l'edafologia i l'arqueologia, o bé les que es refereixen a les anàlisis geoarqueològiques en relació amb els estudis del territori, el paisatge i el món agrari. En qualsevol cas, la interrelació que s'estableix entre disciplines

afavoreix ampliar l'abast de la mateixa investigació científica. En el camp de la recerca històrica, les actuacions multidisciplinàries ofereixen un gran nombre de possibilitats, tant pel que fa a la diversitat temàtica com en relació amb la complicitat dels estudis mateixos, tal com es pot copsar respecte a l'aportació que l'arqueologia ha fet i fa a la contextualització històrica de la viticultura.

2. ANTECEDENTS

Des de ja fa algunes dècades, els resultats dels treballs de recerca arqueològica han aportat dades sobre aspectes com el conreu i l'explotació de la vinya o bé del consum del vi; treballs que, en molts casos, han permès aprofundir en el coneixement de l'evolució que ha experimentat la vinya a casa nostra. Així mateix, d'un temps ençà, ha estat gràcies a la generalització de les analítiques de les mostres obtingudes en contextos arqueològics que s'han posat les bases dels primers treballs d'estudis enològics de la vinya i les varietats de raïm. És en aquest sentit que la recerca arqueològica ha aportat noves perspectives als temes d'estudi sobre la vinya i, a la vegada, ha obert noves línies d'investigació.

El desenvolupament de les disciplines auxiliars de l'arqueologia ha permès la sistematització d'estudis biotecnològics i biogenètics. Aquesta pràctica ha comportat que arreu s'endeguessin propostes relacionades amb l'estudi carpològic de les mostres associades amb nivells arqueològics, dades que permeten aprofundir en el coneixement de l'abast i l'entitat dels

processos de producció agrària. Si bé fins ara la major part dels estudis arqueològics s'han centrat en el conreu de la vinya,

darrerament han començat a proliferar diverses propostes centrades en l'estudi del raïm i de les seves varietats.

FIGURA 1. Vista del curs central del riu Gaià, vers el nucli de Vilardida, on es pot apreciar l'abast del conreu de la vinya, que es fa extensiu als dos vessants de la llera.

FONT: I. Pastor.

És en les varietats autòctones tradicionals on la disciplina arqueològica esdevé un referent clau per a la seva documentació, estudi i recuperació. No fou fins al final del segle XVIII i inici del XIX que els tractats d'agricultura es comencen a fer ressò de la diversitat de les varietats autòctones del país. És a partir d'aquest moment que es generalitzen les referències puntuals a les nombroses varietats de raïm que, per aquelles dates, es preserva-

ven. D'aquest moment daten els primers treballs d'ampelografia, així com les col·leccions ampelogràfiques de referència. Tot i així, no ha estat fins fa pocs anys que la historiografia contemporània s'ha centrat en la realització d'estudis concrets sobre les varietats autòctones, treballs que, en molts casos, constitueixen la primera aproximació històrica amb rigor científic al coneixement d'aquestes varietats. Amb tot, l'escassetat de refe-

rències documentals històriques a les varietats de raïm fa que calgui acudir a d'altres disciplines per poder aprofundir en el seu coneixement.

La contextualització històrica de les diverses varietats de raïm és una tasca que complementa i, a la vegada, aporta dades per aprofundir en el coneixement del seu origen i evolució. Així es pot constatar en el seguit de treballs que fins a la data s'han realitzat en aquesta línia.¹ Malgrat que, en la majoria dels casos, la recerca documental tan sols aporta resultats seriatos a partir de l'època contemporània, aquesta pràctica continua sent una de les principals fonts d'informació de l'estudi de les varietats de raïms. És en aquest sentit que l'arqueologia esdevé un instrument cabdal per tal de poder disposar de dades científiques que possibilitin la identificació i la datació d'aquestes varietats i que, fins i tot, en molts casos esdevinguí un referent clau per a la seva pròpia recuperació.

Pel que fa a l'estudi de la vinya, les línies d'investigació historiogràfica s'han centrat en l'anàlisi de l'abast del conreu i de la producció, com a indicadors de la seva implantació territorial, i fins i tot han arribat a abundar en els estudis del paleopaisatge de les zones objecte d'anàlisi; factors que, en qualsevol cas, són exponents dels sistemes de producció que tant s'han estès des de l'òptica dels estudis

1. En aquesta línia de recerca cal fer referència al seguit de treballs publicats a *Dossiers Agraris*, que edita la Institució Catalana d'Estudis Agraris, així com a altres publicacions especialitzades on es presenten estudis històrics de la varietat picapoll (Ferrer-Plans, 2006), de la varietat trepat (Fuguet-Plaza, 2009) i de la varietat xarel·lo (Puiggròs, 2009).

d'història agrària.² La generalització progressiva d'aquests treballs de recerca històrica sobre el conreu de la vinya, ha estat essencial en el desenvolupament de noves línies d'investigació sobre aspectes específics dels seus processos productius.

D'altra banda, els resultats que ha aportat l'arqueologia experimental en el decurs de les darreres dècades han possibilitat aprofundir en el coneixement de les produccions de moltes varietat de cultius, des dels cereals, com el blat, l'ordi o la civada, passant pels farratges o les lleguminoses, fins a la mateixa *Vitis vinifera*.³ A la vegada, és a partir d'aquests estudis centrats en l'experimentació dels conreus que s'han assentat les bases d'iniciatives com les dels anomenats «bancs de llavors», que promouen la recuperació i la salvaguarda de moltes varietats de productes autòctons locals.⁴

En els darrers anys, el futur d'aquestes investigacions ha anat més enllà i ha apostat per centrar-se en l'anàlisi de la genètica de varietats històriques. Tant és així que ja són diversos els projectes que, a partir de la recuperació de llavors procedents de contextos arqueològics, han

2. D'entre l'extensa bibliografia de referència sobre els estudis d'història agrària, fem esment d'una publicació que recull diversos treballs sobre diferents aspectes de l'activitat agrària vitivinícola realitzats per Emili Giralt Raventós (Giralt, 2000), com un dels impulsors i màxim exponent d'aquest tipus d'estudis a casa nostra.

3. Un dels primers treballs específics que es va centrar en l'estudi arqueobotànic de la *Vitis* és el de Precioso-Rivera (2005), que, tot i estar centrat a la regió de Múrcia, ha esdevingut un referent de la recerca arqueològica sobre el raïm i les seves varietats.

4. En aquest sentit, cal fer esment del treball que es porta a terme a Parets del Vallès al Centre de Recuperació i Classificació de Llavors Antigues, de la Fundació Universitària Martí l'Humà.

arribat a comercialitzar els productes elaborats a partir de la recuperació de varietats històriques. En són exemples la cerveza Zythos, elaborada a partir de les llavors recuperades en l'excavació del jaciment del Bronze Final de Genó, a Aitona (Segrià), i produïda per l'empresa San Miguel, la Universitat de Barcelona i Catalunya Home Brewers, l'any 1998, i el vi Villa dei Misteri (Mastroberardino, 2001), elaborat amb raïm de les varietats *Vitis oleagina* (sciascinoso o olivella) i *Columbina purpurea* (piedirosso), procedent de les antigues vinyes de la ciutat romana de Pompeia. En aquesta mateixa línia hi ha el projecte de Cella Vinaria de Teià, que disposa d'una vinya experimental de la varietat moscatell d'Alexandria, on es reproduïx el procés de l'elaboració de vi d'època romana.

3. LA PROPOSTA DE RECERCA

El plantejament d'una iniciativa centrada en l'estudi de l'entitat històrica d'una varietat de raïm autòcton ha de considerar l'aplicació sistemàtica dels processos de registre i anàlisi arqueològica. És en aquest sentit, doncs, que aquesta proposta sobre l'estudi històric de la varietat sumoi té en l'arqueologia un dels seus principals referents metodològics.

El concepte —arqueologia del sumoi— recull un programa d'actuació concret sobre l'aplicació d'una metodologia d'anàlisi que aportï dades científiques que possibilitin la contextualització històrica i territorial d'aquesta varietat. Conscients de l'abast i la mesura del treball, s'ha estimat pertinent considerar, en

primera instància, la definició i concreció d'unes pautes d'estudi susceptibles d'aplicar-se en qualsevol marc territorial on es documenti aquesta varietat.

L'horitzó de treball que es presenta ha estat concebut com una línia d'investigació de caràcter integral, que es defineix a partir d'una visió interdisciplinària de la recerca. El fet d'afrontar l'anàlisi i l'estudi de la varietat sumoi des de l'arqueologia és una pràctica que implica, de manera intrínseca, la interrelació amb diverses disciplines, les quals van des de les especialitats afins a l'arqueologia, com la historiografia i la bioecologia, fins a d'altres com l'edafologia, l'enologia o l'ampelografia.

L'abast d'una proposta de les característiques com la que aquí es recull requereix disposar d'un referent, tant metodològic com programàtic, que en faciliti el progressiu desenvolupament territorial. El punt de referència ha estat, i és, el programa que des de la Cooperativa Agrícola de Rodonyà s'ha impulsat sobre la recerca historico-arqueològica del sumoi en aquest municipi i, per extensió, a l'entorn de les terres del Gaià.⁵ Tot i tractar-se d'una iniciativa puntual i de caràcter local, el plantejament de les línies de treball a seguir que s'ha proposat ha estat pensat amb la finalitat de poder-se aplicar a d'altres marcs territorials. S'entén que la proposta té, com a objectiu últim, l'estudi

5. Paral·lelament al procés d'elaboració i producció del vi sumoi Capvespre, des de la Cooperativa Agrícola de Rodonyà es fomenta endegar un programa de recerca sobre la varietat sumoi, amb la finalitat de disposar d'una contextualització històrica de l'abast d'aquesta varietat en aquest municipi.

de l'evolució històrica i l'abast territorial global de la varietat sumoi.

El municipi de Rodonyà queda situat a l'extrem oriental del Camp de Tarragona, entre els contraforts de la serra del Montmell i les valls del riu Gaià. Amb una superfície no gaire extensa, d'uns 8,5 km², més de dues terceres parts del seu terme és ocupat per terres de conreu, majoritàriament parades de vinya, i tan sols algunes zones molt concretes queden ocupades per boscos. Les primeres referències documentals que es fan ressò del conreu de la vinya en aquest indret daten de la segona meitat del segle XII i es vinculen al procés d'expansió feudal i a la consolidació dels dominis territorials de Rodonyà.⁶

L'explotació agropecuària de les valls dels Gaià és un dels principals referents que caracteritza el poblament d'aquest territori, des de l'època protohistòrica fins als nostres dies. Les seves característiques geomorfològiques i climàtiques han estat determinants per fer d'aquesta zona un marc propici per al conreu de la vinya. Els estudis que des del camp de l'enologia s'han portat a terme en el decurs de les últimes dècades han posat de manifest la rellevància i la transcendència que han tingut les varietats autòctones en el desenvolupament de la viticultura del país. Les peculiaritats pròpies de cada una de les diverses varietats han estat els factors que han determinat, amb el pas dels

anys, la seva adaptació a cada entorn geogràfic concret.

FIGURA 2. Vista del celler del castell de Rodonyà, on es localitzen diverses estructures destinades a l'elaboració i l'emmagatzematge de vi. Al centre de la imatge s'aprecia la part inferior d'un cup de raig, datat del final del segle XVI, que fou construït en substitució d'un altre d'anterior del segle XIV, del qual tan sols es preserven alguns cairons. Les intervencions arqueològiques en aquestes instal·lacions són les que permeten localitzar mostres de registres arqueobotàniques, que aporten dades sobre les varietats de raïm utilitzades.

FONT: I. Pastor.

L'alteració que el desenvolupament del sector ha experimentat a partir de la segona meitat del segle XX, per tal de fer front a la demanda del mercat, va comportar el retrocés del conreu d'aquestes

6. Pastor (1999) recull una síntesi de l'evolució històrica i arquitectònica del castell de Rodonyà, com a indret que va ser el centre d'aquesta baronia i que és l'origen de l'actual nucli de població.

varietats autòctones a les zones on aquestes estaven més ben adaptades. El repte de la seva recuperació és, per tant, un objectiu comú que passa tant pel seu estudi històric i arqueològic com pel del reconeixement dels valors enològics de les varietats.

El sumoi, com a varietat autòctona, ha marcat la identitat vitivinícola de les terres del Gaià i no seria just deixar-la en l'oblit i que caigués en un abandó definitiu, sense haver gaudit del favor dels nous recursos enològics. És per aquest motiu que s'han d'esmerçar esforços per fomentar la recuperació d'aquesta identitat vitivinícola, iniciativa que també ha d'englobar la contextualització històrica corresponent del marc territorial al qual es vincula.

El programa de recerca històrica de la varietat sumoi, definit a partir de l'aplicació de les tècniques de la disciplina arqueològica, en si mateix no deixa de ser una iniciativa més de totes aquelles que tenen com a finalitat tant la recuperació de la seva producció com el seu coneixement i reconeixement social i cultural. És en la generalització i la sistematització d'aquests processos de recerca sobre l'evolució del conreu de les varietats autòctones on rau un dels principals valors de la iniciativa investigadora de la proposta del projecte que s'està portant a terme.

Els referents documentals són, com en qualsevol altre programa d'investigació històrica, una de les fonts més importants de la recerca. Amb la finalitat de poder contextualitzar la varietat en el marc de

cada un dels períodes històrics objecte d'estudi, s'ha sistematitzat un procés de buidatge bibliogràfic i documental. Aquesta tasca s'ha centrat, essencialment, en l'àmbit local de les terres del Gaià i del Camp de Tarragona, tot i que també s'han tingut en consideració aquelles referències més genèriques. Entre les fonts documentals més rellevants cal fer esment de les que es disposen en la mateixa Cooperativa Agrícola de Rodonyà, on es preserven les sèries relatives a la producció que l'entitat ha processat des de la dècada dels anys 1960. Aquestes dades, en general, han possibilitat disposar d'una progressió seriada de l'evolució de la producció d'aquesta varietat durant gairebé un lustre.

En el cas del sumoi, tal com passa amb bona part de les varietats autòctones tradicionals, les referències documentals o bibliogràfiques no solen concretar de manera específica les varietats de raïm conreades; de fet, les poques notícies que hi ha en aquest sentit es limiten a diferenciar si es tracta de raïm blanc o negre. Aquesta dinàmica és una pràctica constant tant de les fonts clàssiques com de la historiografia d'època medieval i moderna. La majoria d'esments, inclosos els receptaris de cuina, no denoten cap interès a concretar i determinar les varietats de raïm conreades en cada zona; fins i tot, en tractar-se de varietats foranes o de terres llunyanes, fan prevaldre els topònims per identificar-les. Les primeres referències documentals⁷ que identifiquen la varietat

7. A l'obra de Joseph Navarro Mas y Marquet *Memoria sobre la viña, su plantación, propagación, reparación, conservación, enfermedades, accidentes, cultivo, y vendimia en el Principado de Cataluña*

sumoi daten de la segona meitat del segle XVIII. En aquest sentit, es fa difícil poder determinar l'abast que tingué el seu conreu amb anterioritat a aquestes dates, tot i que, atenent les referències documentals, es pot considerar que fou una de les varietats que, en aquest moment, estan plenament arrelades.

Malgrat no disposar d'una seqüència seriada de la producció vitivinícola històrica, hi ha prou indicis per considerar que, a partir del segle XIX, el conreu de sumoi a les terres del Gaia està plenament generalitzat. Conseqüentment, aquest supòsit permet plantejar el fet que bona part del vi negre s'elaborava a partir d'aquesta varietat. En qualsevol cas, en el decurs de la darrera centúria, les varietats autòctones han estat les predominants en la producció de vi negre a la majoria de cellers vinculats a les terres del Gaià, tal com s'ha constatat que succeïa fins ben entrada la segona meitat del segle XX a la Cooperativa Agrícola de Rodonyà.

L'aplicació del mètode d'anàlisi arqueològica és un instrument que permet aprofundir en el coneixement de l'abast i l'entitat del conreu de la varietat —sumoi— en relació amb cada un dels diferents períodes històrics en què s'ha cultivat. Per tal d'assolir aquests plantejaments, s'ha considerat necessari definir uns protocols de recerca orientats a determinar unes línies d'investigació concretes i puntuals. L'aplicació dels estudis

(1797, Barcelona [2009, Sevilla, Extramuros]), entre les «castas de vides» que donen vi negre es fa referència als «sumolls». Aquest fet posa de manifest el conreu d'aquesta varietat ja des de la segona meitat del segle XVIII.

arqueològics a l'anàlisi de les mostres biotecnològiques dels contextos arqueològics és una pràctica habitual, si bé majoritàriament els seus resultats s'han tingut en consideració des d'un punt de vista històric i no pas vitivinícola, com és l'objecte d'aquest treball.

L'objecte principal del programa de recerca que es presenta té com a prioritat definir una línia d'investigació de tipus interdisciplinari centrada en l'interès sobre el coneixement del sumoi, en cada un dels diferents períodes històrics. L'aplicació d'un mètode d'anàlisi de recerca arqueològica és un instrument fonamental per al coneixement i la contextualització històrica d'aquesta varietat autòctona. Per tal d'assolir aquests plantejaments, s'ha optat per articular la proposta a partir de dues actuacions puntuals: el territori i les infraestructures de producció i emmagatzematge.

Pel que fa a l'àmbit, els treballs que s'hi porten a terme estan centrats en la definició d'un marc territorial concret, que es correspongui amb una identitat geogràfica pròpia, susceptible d'aportar dades de l'evolució del conreu de la varietat. El referent territorial és, sens dubte, un factor determinant a l'hora d'identificar pautes de desenvolupament vitivinícoles i la seva extrapolació socioeconòmica. És en aquest sentit que, per tal d'assolir els objectius previstos, el centre de la nostra proposta historiogràfica es defineix sobre el conjunt de les valls del riu Gaià. Pel que fa a les estructures immobles associades als processos de producció, són considerades els principals elements que poden aportar mostres biotecnològiques.

FIGURA 3. *Mostra de gra i llavor de la varietat sumoi ull de perdiu*

FONT: J. M. Rovira.

4. LES DADES VITIARQUEOLÒGIQUES

Les vinyes, com a unitats territorials d'exploració, esdevenen també un dels principals objectes d'interès d'aquest estudi arqueològic. Les dinàmiques d'evolució dels processos de rompuda dels camps, així com la mateixa arquitectura dels elements constructius associats a aquests, aporten dades que permeten aprofundir en el coneixement vitícola de cada àrea concreta. De la mateixa manera, s'ha de tenir en consideració les dades que l'estudi dels sòls aporta sobre la implantació històrica de les varietats autòc-

tones. Amb tot, l'obtenció de dades arqueològiques fiables se centra, bàsicament, en els processos d'excavació d'antigues infraestructures vinculades als processos de producció del vi. És en aquests àmbits on es possibilita la recuperació de mostres de llavors d'aquesta varietat.

Els estudis paleobotànics poden proporcionar dades sobre les espècies naturals que configuraven l'entorn, amb la informació climàtica que se'n deriva, i les conreades, que il·lustren la composició de la fracció vegetal de la dieta humana. Les anàlisis que poden aportar més dades en aquest sentit són les carpòlogiques i an-

tracològiques. Amb una projecció de més llarg abast, les anàlisis de residus i de fitòlits, dipositats en recipients contenidors, molins o morters, permeten conèixer els productes objecte de l'intercanvi comercial o llur processament.

L'aplicació de sistemes de registre i documentació arqueològica de les mostres biològiques amb la finalitat d'estudiar, analitzar, recuperar i valorar les varietats de raïm autòctons tradicionals esdevé una proposta que va més enllà del fet d'assolir uns resultats científics. S'ha de considerar aquesta iniciativa una tasca complexa que ha de repercutir en el foment del sector vitivinícola, alhora que es consolida un procés d'investigació històrica.

En el cas de la recerca històrica del sumoi, dins del context territorial de les valls del Gaià, les tasques de mostreig s'han centrat en les dades que ha aportat la intervenció arqueològica al castell de Rodonyà.⁸ Es tracta d'un primer recull que ha de possibilitar l'estudi carpològic de les restes localitzades en relació a les antigues dependències agropecuàries d'aquest edifici. Així mateix, aquesta iniciativa esdevé el punt de partida per tal de poder establir i definir un protocol d'actuació en relació amb la recollida de mostres carpològiques del marc territorial del Gaià.

8. Les actuacions arqueològiques que s'han portat a terme al castell de Rodonyà s'emmarquen dins del projecte de rehabilitació integral de l'edifici que promou l'Ajuntament d'aquest municipi. Les intervencions s'han realitzat sota la direcció tècnica d'Isidre Pastor i Batalla, arqueòleg entre els anys 2009 i 2010.

El procés d'obtenció de dades arqueobotàniques és, en si mateix, una tasca lenta i laboriosa, ja que està supeditat a les intervencions arqueològiques que comportin l'excavació d'indrets relacionats amb la viticultura, de l'àmbit territorial objecte d'estudi. Per tal d'afrontar aquests condicionants, la proposta que es presenta recull uns protocols d'actuació que facilitin aquesta recollida de mostres per poder disposar d'un mostreig tan ampli com sigui possible.

Les dades carpològiques que aportin els treballs de recerca arqueològica són el principal referent per aprofundir en el coneixement i l'estudi genètic de la varietat. La caracterització genètica del mostreig carpològic de determinats registres arqueològics permet no tan sols establir el marc cronològic de la varietat, sinó que també és bàsic per determinar-ne la possible diversitat de la varietat.

El fet que el conjunt de les propostes que s'han exposat estiguin centrades en un marc territorial concret, des del municipi fins a un entorn comarcal, permeten disposar de resultats puntuals susceptibles de ser posats en comú. És aquesta versatilitat del processament de la informació històrica obtinguda sobre la varietat sumoi la que facilita les anàlisis transversals de les dades. D'aquesta manera es pot aprofundir no tan sols en aspectes històrics i socials, sinó també en uns d'enològics i agraris.

A tall de conclusió, caldria remarcar que darrere el concepte —arqueologia del sumoi— hi ha una proposta de recerca que va més enllà del processament de da-

des que permeten aprofundir en el seu coneixement vitivinícola. Aquesta investigació s'ha de considerar fonamental tant pel que fa a aquells aspectes referits a la seva implantació territorial com en relació amb el conreu i la producció de la varietat. En qualsevol cas, els resultats del programa de recerca historicoarqueològica d'aquesta varietat esdevenen essencials per als estudis de contextualització social de la viticultura del marc territorial que ens ocupa, així com per al coneixement de l'essència de les varietats autòctones.

BIBLIOGRAFIA

- FERRER, Llorenç; PLANS, Jaume (2006). «El picapoll a Catalunya i el Bages: Notícies històriques». *Dossiers Agraris* (Barcelona: Institució Catalana d'Estudis Agraris), núm. 9 (març 2006), p. 9-28.
- FUGUET, Joan; PLAZA, Carme (2009). «Notícies històriques sobre la vinya i la varietat trepat a la Conca de Barberà». *Dossiers Agraris* (Barcelona: Institució Catalana d'Estudis Agraris), núm. 11, p. 11-25.
- NAVARRO MAS Y MARQUET, Joseph (1797). *Memoria sobre la viña, su plantación, propagación, reparación, conservación, enfermedades, accidentes, cultivo, y vendimia en el Principado de Cataluña: Leída a la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes Útiles de la ciudad de Barcelona en el año de 1797*. Barcelona. [José NAVARRO MAS Y MARQUET (2009). *Memoria sobre la viña en Cataluña*. Sevilla: Extramuros.]
- PASTOR, Isidre (1999). «El castell de Rodonyà». *Guia dels castells del Gaià*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs; Centre d'Estudis del Gaià, p. 161-168.
- PASTOR, Isidre; ROVIRA, Joan Maria (2011). «La investigación arqueológica en los procesos de recuperación de variedades de uva autóctonas tradicionales». Conferencia Internacional «Patrimonio cultural de la vid y el vino». Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Arqueología de Mérida, Universidad Autónoma de Madrid (Almendralejo, 8-11 febrer 2011).
- (2011). «El conreu del sumoi a la conca del riu Gaià». Segones Jornades d'Estudi i Divulgació de les Terres del Gaià (Salomó, 19 i 20 març 2010).
- PRECIOSO, M. Luisa; RIVERA, Diego (2005). «Estudio arqueobotánico de los restos de *vitis* en la región de Murcia». *Revista Murciana de Antropología* (Múrcia), núm. 12, p. 45-54.
- PUIGGRÓS, Josep Maria (2010). «Una pinzellada històrica de les nostres varietats de ceps: el xarel·lo». A: BORDONS, Albert (coord.). *Enologia avui, 2009: Resums de les ponències presentades a les VIII Jornades d'Actualització en Viticultura i Enologia: Vilafranca del Penedès, 13 al 15 de maig de 2009*. Tarragona: Publicacions URV, p. 73-84.

